

De PVV in het parlement

Simon Otjes en Tom Louwerse

Dit is de auteursversie van een boekhoofdstuk, beschikbaar gesteld op grond van artikel 25fa Auteurswet. De definitieve versie is verschenen in: Gerrit Voerman & Koen Vossen (red.), [*Wilders Gewogen: 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek*](#), Boom: Amsterdam, pp. 213-230.

Inleiding

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van november 2006 wist de Partij voor de Vrijheid (PVV) als enige rechtse nieuwkomer zetels te behalen. Ze debuteerde met negen zetels en is sindsdien steeds met een middelgrote tot grote fractie in de Tweede Kamer vertegenwoordigd. De PVV-fractie heeft daar alle middelen tot haar beschikking die een Kamerlid heeft: zij kan moties, amendementen en wetsvoorstellen indienen, en schriftelijke vragen stellen. Fractieleden kunnen van achter het spreekgestoelte mondelinge vragen stellen, debatverzoeken doen en deelnemen aan het parlementaire debat. Verder kunnen zij stemmen over voorstellen. De PVV onderscheidt zich van andere partijen door haar standpunten, bijvoorbeeld haar harde verzet tegen Europese integratie en immigratie, maar ook vanwege haar populistische kritiek op de elite. In deze bijdrage analyseren we in hoeverre dit politieke profiel van de partij zichtbaar is in het gebruik van parlementaire middelen door de PVV-Kamerfractie.

De PVV wordt vaak een populistische partij genoemd. Met populisme bedoelen we hier een ‘dunne’ ideologie, die stelt dat de centrale tegenstelling in de maatschappij die tussen het deugdzame volk en de corrupte elite is.¹ De verschillen tussen de elite en het volk zijn groter dan de verschillen binnen deze categorieën. De ‘wil van het volk’ zou volgens populistische partijen het beleid moeten bepalen, maar de elite zou het volk deze macht ontnemen. Een populistische partij belooft dat als zij aan de macht is, de volkswil wél bepalend zal zijn voor het beleid. De begrippen ‘volk’ en ‘elite’ kunnen vanuit andere ideologieën nader worden ingevuld. In het geval van de PVV spelen nativisme en in mindere mate autoritarisme een belangrijke rol bij het betekenis geven

¹ Cas Mudde, *Populist radical right parties in Europe* (Cambridge 2007).

aan de begrippen elite en volk. Nativisme is een buitensluitende vorm van nationalisme, waarbij het idee centraal staat dat de leden van de natie, de ‘autochtone’ bevolking van het land, altijd op eerste plaats moeten komen. Deze natie moet worden beschermd voor gevaren van buiten.² Autoritarisme is de opvatting dat de maatschappij strikt geordend dient te zijn en dat afwijken van de wet en van culturele normen hard gestraft moet worden.³ Dit betekent dus dat in de ogen van radicaal-rechtse populistten diegenen die behoren tot de natie deel uit maken van het volk. De koppeling tussen populisme, nativisme en autoritarisme en concrete opvattingen over staatsinrichting, immigratie en het strafrecht passen onder de noemer radicaal-rechts populisme. Deze opvattingen kunnen echter ook samenhangen met opvattingen over sociaaleconomische onderwerpen. Autoritarisme stelt bijvoorbeeld dat onschuldigen beschermd moeten worden en misdadigers streng bestraft. Dit kan worden gekoppeld aan het onderscheid tussen ‘undeserving’ en ‘deserving poor’ – dat wil zeggen tussen armen of hulpbehoevenden wier armoede aan een moreel gebrek te wijten is en zij waarvan de armoede buiten hun schuld ligt. Een goed voorbeeld van die laatste groep zijn ouderen. Deze mensen hebben vaak hard gewerkt en nu ze dat niet meer kunnen, moeten ze rustig kunnen genieten van hun oude dag, vinden radicaal-rechtse populistische partijen.⁴ Dit staat in tegenstelling tot ‘undeserving poor’: mensen die wel kunnen maar niet willen werken, zoals personen die uitkeringsinstanties bedriegen. Zij moeten juist gestraft worden.

De centrale vraag in deze bijdrage is in hoeverre dit populisme, autoritarisme en nativisme zichtbaar zijn het optreden van de PVV in de Tweede Kamer. Waar het gaat om autoritarisme en nativisme kijken we naar overeenkomsten in het stemgedrag met zowel rechtse als linkse partijen. Lijkt het stemgedrag van de PVV op dat van de VVD of de SP? En zien we daarbij verschillen tussen onderwerpen als immigratie,

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Alexandre Afonso en Yannis Papadopoulos, ‘How the populist radical right transformed Swiss welfare politics. From compromises to polarization’, in: *Swiss Political Science Review* 21 (2015), nr.4, 617-635; Laurenz Ennser-Jedenastik, ‘A Welfare State for Whom? A Group-based Account of the Austrian Freedom Party’s Social Policy Profile’, in: *Swiss Political Science Review* 22 (2016), nr.3, 409-427; Simon Otjes, Gilles Ivaldi, Anders Ravik Jupskås en Oscar Mazzoleni, ‘It’s not Economic Interventionism, Stupid! Reassessing the Political Economy of Radical Right-wing Populist Parties’, in: *Swiss Political Science Review* 24 (2018), nr.3, 270-290.

veiligheid, zorg en Europa? Bij het thema immigratie kunnen we het nativistische karakter van de partij zien. De verwachting hierbij is de PVV waar het gaat om immigratie en integratie sterk afwijkt van de andere partijen, met name met betrekking tot de islam. De partij van Geert Wilders ziet de islam immers niet als een godsdienst, maar als een totalitaire en gewelddadige ideologie.⁵

Het nativisme maar ook het populisme komt terug in de kritiek die de PVV heeft op de Europese integratie. In de Europese besluitvorming zou een buitenlandse elite te veel te zeggen hebben over wat er in Nederland gebeurt. De PVV is een hard-euroceptische partij: ze pleit voor uittreden van Nederland uit de Europese Unie.⁶ De verwachting is dat ze daarom meer zal lijken op de links-euroceptische SP dan op de pro-Europese rechtse partijen als de VVD.⁷ Wat het issue veiligheid betreft, veronderstellen we dat daarin het autoritaire karakter van de partij zichtbaar wordt en dat de PVV vaak meestemt met de VVD. Aangaande zorg en pensioenen, ten slotte, verwachten we dat de PVV steeds meer met de SP en minder met de VVD is gaan stemmen. In haar doelstelling om de belangen van ‘deserving poor’ als ouderen te beschermen, staat de partij programmatisch immers dichterbij de SP dan bij de VVD.

Om het populistische karakter van de PVV vast te stellen, kijken we naar drie indicatoren. Ten eerste het gebruik van populistische retoriek in de Tweede Kamer: de kritiek van populistische partijen op de elite komt tot uitdrukking in specifiek taalgebruik.⁸ We weten uit eerder onderzoek dat deze retoriek duidelijk aanwezig is in het programma van de PVV.⁹ Het debat in de Tweede Kamer is echter sterk gereguleerd, wat mogelijk de populistische retoriek tempert: zo mogen Kamerleden elkaar niet direct aanspreken en kan de Kamervoorzitter optreden als er sprake is van

⁵ Simon Otjes en Tom Louwerse, ‘Een bijzonder meerderheidskabinet? Parlementair gedrag tijdens het kabinet Rutte-I’, in: *Res Publica* 55 (2013), nr.4, 459-480.

⁶ Andrea L.P. Pirro en Stijn van Kessel, ‘United in opposition? The populist radical right’s EU-pessimism in times of crisis’, in: *Journal of European Integration* 39 (2017), nr. 4, 405-420.

⁷ Simon Otjes en Tom Louwerse. ‘Populists in parliament. Comparing left-wing and right-wing populism in the Netherlands’, in: *Political Studies* 63 (2015), nr. 1, 60-79.

⁸ Teun Pauwels, ‘Measuring populism. A quantitative text analysis of party literature in Belgium’, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 21 (2011), nr.1, 97-119.

⁹ Matthijs Rooduijn en Teun Pauwels, ‘Measuring populism. Comparing two methods of content analysis’ in: *West European Politics* 34 (2011), nr.6, 1272-1283.

een beledigend taalgebruik.¹⁰ Ten tweede zal een populistische partij die zich verzet tegen de politieke elite, zich meer afzijdig houden van samenwerking met andere partijen. In de Tweede Kamer is er de mogelijkheid om met andere fracties wetsvoorstellen, moties en amendementen in te dienen. De verwachting is dat de PVV dit minder zal doen. De derde indicator ten slotte betreft de keuze van bepaalde parlementaire middelen. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat zowel linkse als rechtse populistische partijen minder gebruik maken van instrumenten die gericht zijn op het maken van beleid, zoals moties en amendementen.¹¹ Hier komt wederom naar boven dat populistische partijen niet zullen samenwerken met partijen die zij als onderdeel van de corrupte elite beschouwen, zelfs niet om parlementaire meerderheden te vinden voor hun voorstellen. Eerder zullen zij gebruik maken van middelen om kritiek te kunnen uiten op de regering, zoals spoeddebatten en Kamervragen.

We maken voor dit onderzoek gebruik van de *Dutch Parliamentary Behaviour Database* (DPBD).¹² Dit databestand bestaat uit gegevens omtrent het gebruik van alle parlementaire middelen die we hier boven besproken hebben. We focussen op het gedrag vanaf het eerste volle jaar nadat de PVV zitting nam in de Tweede Kamer, dus vanaf 2007, tot 2018.¹³ De data die we weergeven zijn gemiddelden per jaar. We kijken naar gemiddelden per jaar. Deze zijn afkomstig uit de DPBD, aangevuld met gegevens over parlementaire speeches, die we hebben ontleend aan officiële publicaties.¹⁴

¹⁰ Carla Hoetinck *Macht der gewoonte. Regels en rituelen in de Tweede Kamer na 1945* (Nijmegen: Van Tilt, 2018).

¹¹ Tom Louwerse en Simon Otjes, 'How Populists Wage Opposition. Parliamentary Opposition Behaviour and Populism in Netherlands' in: *Political Studies* (online gepubliceerd voor gedrukte versie, 2018).

¹² Deze dataset bestaat uit stemmingen, moties, amendementen, wetsvoorstellen en schriftelijke vragen. Zie Tom Louwerse, Simon Otjes en Cynthia van Vonno, 'The Dutch Parliamentary Behaviour Dataset', in: *Acta Politica* 53 (2018), nr.1, 149-166.

¹³ Omdat de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 pas in november plaatsvonden, rapporteren we de gegevens vanaf 2007. We rapporteren steeds de meest recent beschikbare gegevens, hetgeen per indicator kan verschillen.

¹⁴ De Dutch Parliamentary Behaviour Dataset betreft stemmingen, moties, amendementen, wetsvoorstellen en Kamervragen. Zie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties Officiële Bekendmakingen; www.officielebekendmakingen.nl (2018). Zie verder Simon Otjes, "No politics in the agenda-setting meeting". Plenary agenda setting in the Netherlands', in: *West European Politics* (online gepubliceerd voor gedrukte versie, 2019); en Arco Timmermans en Gerard Breeman, 'Politieke waarheid en dynamiek van de agenda in coalitiekabinetten', in: Carla van Baalen e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2010. Waarheidsvinding en waarheidsbeleving* (Amsterdam 2010), 47-62.

Politieke positionering: rechts op bijna alle thema's

De PVV neemt een bijzondere positie in het Nederlandse politieke landschap in. In 2010 omschreven we deze partij nog als 'rechtsbuiten' van de Tweede Kamer.¹⁵ De vraag is of de PVV meer is dan een rechtse partij. Dat wil zeggen: komt het eurosceptische en autoritaire karakter van de partij in de Kamer ook naar voren, zodat de partij anders stemt dan een rechtse partij als de VVD. Wij richten de aandacht eerst op alle stemmingen over moties, amendementen en wetsvoorstellen in de Tweede Kamer. We vergelijken het stemgedrag van de PVV met dat van twee andere partijen: de SP, een linkse partij die net als de PVV kritisch tegenover de Europese Unie staat en ook –zij het in mindere mate¹⁶— als populistisch te boek staat; en met de VVD, die evenals de PVV zich rechts op het politieke spectrum manifesteert en in de periode 2006-2017 bovendien haar belangrijkste electorale concurrent was.

Wij nemen hier het aandeel van alle amendementen, moties en wetsvoorstellen in ogenschouw waarbij de PVV hetzelfde stemt als de VVD of de SP. Figuur 1 toont het stemgedrag van deze drie partijen in het algemeen. We zien eigenlijk twee periodes: tot 2012 komt het stemgedrag van de PVV duidelijk vaker overeen met dat van de VVD dan van de SP. De mate van overeenstemming fluctueert rond de 70% van alle stemmingen. In 2011, als de VVD samen met het CDA het minderheidskabinet-Rutte vormt dat door de PVV wordt gedoogd, is dit zelfs meer dan 80%. De afstand met de SP is groot. Deze partij stemt in minder dan de helft van de gevallen mee met de PVV en in 2011 is dit zelfs minder dan 40%. Na het aantreden van het tweede kabinet-Rutte van VVD en PvdA neemt de mate waarin de PVV meestemt met de VVD sterk af: dit daalt tot onder de 60%. Na het dieptepunt in 2011 neemt de mate waarin de SP en de PVV hetzelfde stemmen daarentegen geleidelijk toe. In 2018 stemt de PVV bijna even vaak mee met de SP als met de VVD. Wat betekent dit? Tot 2012 was de PVV duidelijk een rechtse partij, die zij-aan-zij stond met de VVD. Vanaf dat jaar waarin een einde kwam aan haar gedoogrol, is de PVV zich onafhankelijker gaan opstellen en heeft zijn een eigen positie ingenomen tussen de VVD en de SP.

¹⁵ Simon Otjes en Tom Louwerse, *Kiezen voor confrontatie*. Rapport voor Argos Radio 1 (Leiden 2010).

¹⁶ Rooduijn en Pauwels, 'Measuring populism'.

We zoomen nu in op vier specifieke thema's: immigratie en integratie, openbare orde en veiligheid, en zorg en pensioenen, en ten slotte Europese integratie.¹⁷ We maken gebruik van de indeling van de griffie van de Tweede Kamer om de moties, amendementen en wetsvoorstellen in te delen in deze categorieën. De PVV heeft uitgesproken standpunten over de plaats van de islam in de Nederlandse samenleving. Bij de onderwerpen immigratie en integratie is het nativistische profiel van de partij goed zichtbaar. Gedurende vrijwel hele periode lijkt het stemgedrag van de PVV op dit terrein het meest op dat van de VVD (zie figuur 2). Als de VVD en PVV samen in de oppositie zitten tegen het vierde kabinet-Balkenende van CDA, PvdA en ChristenUnie, stemmen zij in driekwart van de migratiestemmingen hetzelfde. Als beide partijen als regerings- en gedoogpartner samenwerken in het eerste kabinet-Rutte, loopt dit aandeel verder op. Ten tijde van het tweede kabinet-Rutte, toen de VVD met de PvdA regeerde, daalt de gelijkenis in stemgedrag iets. Na het aantreden van het derde kabinet-Rutte stemmen de twee partijen het zelfde in slechts de helft van de stemmingen over migratie. Ten aanzien van dit issue stemt de PVV niet vaak hetzelfde als de SP. De mate van overeenstemming ligt altijd onder de 30%. De SP stemt eigenlijk altijd met de linkerkzijde mee, alhoewel de mate waarin de SP en de PVV identiek stemmen sinds 2014 wel iets gestegen is. Kortom: de PVV stemt waar het gaat over immigratie en integratie vaak mee met de VVD, maar sinds 2015 is de mate waar in ze gelijk stemmen afgenomen.

Op het gebied van openbare orde en veiligheid verwachten we dat de PVV vaker meestemt met de VVD dan met de SP. De VVD is immers net als de PVV gecommiteerd aan veiligheid, terwijl de SP vaak rechtsstatelijke bezwaren en privacy zwaarder laat tellen dan de bereidheid om koste wat het kost de criminaliteit te bestrijden. We zien dit vermoeden bevestigd in figuur 3: in bijna de gehele periode stemt de PVV vaker mee met de VVD dan met de SP. Net als bij andere onderwerpen piekt de mate van overeenstemming met de VVD in 2011 gedurende de gedoogconstructie en zakt die daarna.¹⁸

¹⁷ Die laatste categorie omvat alle voorstellen die volgens de griffie de code 'Europese zaken' heeft gekregen; dat zijn dus alle voorstellen met een Europese component.

¹⁸ Wat wel opvalt is de verschillen met de SP minder groot zijn dan bij bijvoorbeeld immigratie. Mogelijk is dit het geval omdat in de categorie 'openbare orde en veiligheid' meer wetgeving is opgenomen dan in de categorie 'migratie en integratie'.

Op sociaaleconomisch gebied heeft de PVV een zekere ontwikkeling doorgemaakt. Geert Wilders was toen hij zich in september 2004 afscheidde van de VVD de rechtsbuiten van deze partij, ook op economisch vlak. De PVV is na haar oprichting in economisch opzicht steeds verder naar het midden opgeschoven, waarbij zij het expliciet opneemt voor de Nederlandse ouderen.¹⁹ Die verdienen in de ogen van de PVV bijzondere bescherming door de overheid. Door de belangen van ouderen veel meer prioriteit te geven dan de financiële houdbaarheid van verzorgingsstaat op lange termijn, wijkt de PVV af van andere rechtse partijen in de Tweede Kamer en staat ze mogelijk dichterbij de SP. Het stemgedrag over zorg en pensioenen is weergegeven in figuur 4. In de periode 2007-2010 is de gelijkenis met de VVD en de SP grofweg even hoog. Toen de PVV het eerste kabinet-Rutte gedoogde en afspraken had gemaakt over investeringen in de langdurige zorg, nam de mate van overeenstemming met de VVD sterk toe tot bijna 80%. De afstand tot oppositiepartij SP groeide tegelijkertijd. Ten tijde van het tweede kabinet-Rutte voerde de PVV samen met de SP oppositie tegen de bezuinigingen en hervormingen van deze regering van VVD en PvdA kabinet. De patronen in het stemgedrag zijn dan omgedraaid: de PVV stemt met betrekking tot het thema ‘Zorg en pensioenen’ steeds vaker op dezelfde wijze als de SP en in minder dan de helft van de gevallen net als de VVD. De PVV valt op deze onderwerpen dan niet meer simpelweg aan de rechterkant van de Nederlandse politiek in te delen. Dit is in lijn met andere bevindingen die aangeven dat de PVV ook in haar eigen voorstellen in de Tweede Kamer over sociaaleconomische onderwerpen geleidelijk van een rechtse agenda over is gestapt naar een agenda die linkse en rechtse elementen combineert.²⁰

Tot slot het onderwerp Europese integratie. De SP en de PVV zijn allebei eurosceptische partijen. Is er ook een gelijkenis op dit thema zichtbaar? Het stemgedrag over Europese integratie is weergegeven in figuur 5. Hier valt op dat de PVV relatief vaak hetzelfde stemt als de gematigd pro-Europese VVD. Wanneer de beide partijen van 2007 tot 2010 samen in de oppositie zitten, stemmen ze in meer dan 60% van de gevallen op identieke wijze. Dat is duidelijk vaker dan met de SP. Aan dat patroon veranderde niet veel in de jaren 2010-2012, toen de PVV formeel het eerste kabinet-Rutte gedoogde. Europese integratie, en specifiek het redden van de euro, was een onderwerp waar VVD, CDA en PVV ‘*had agreed to disagree*’. Tijdens het tweede

¹⁹ Otjes, ‘What is left of the radical right?’ *Politics of the Low Countries* 1(2)

²⁰ Ibidem.

kabinet-Rutte van VVD en PvdA daalt de ‘gelijkenisgraad’ van het stemgedrag van PVV en VVD tot (ruim) onder de 60%. De mate van overeenstemming met de SP ligt consistent lager dan met de VVD, met uitzondering van de periode 2012-2014. In 2018, wanneer de VVD en regeert met het CDA, D66 en de ChristenUnie, stemmen de liberalen en de PVV over Europese integratie opvallend vaak identiek: in meer dan 70% van de gevallen. Overigens lijkt, in vergelijking met het algemene stempatroon op alle thema’s, het stemgedrag van de PVV weinig op dat van andere partijen. Dit geeft aan dat de PVV waar het gaat om Europese integratie relatief een eigen koers vaart, die soms op die van de links-euroceptische SP lijkt, maar vaker op de lijn van de pro-Europese VVD, wat de partij van Wilders in dit opzicht uniek maakt.

Wat zegt deze analyse van het stemgedrag ten aanzien van vier belangrijke politieke thema’s over de plaats van de PVV in het politieke landschap? Wanneer het immigratie en veiligheid betreft, stemde PVV over het algemeen hetzelfde als de VVD. Met betrekking tot zorg en pensioenen is de gelijkenis met de SP steeds groter geworden en de afstand met het VVD toegenomen. Waar het gaat over Europese samenwerking staat de partij verder af van zowel de euroceptische SP als de rechtse VVD. De PVV lijkt dus in de eerste plaats een rechtse partij te zijn, behalve waar het gaat over zorg en pensioenen.

Populisme in het debat en het Kamerwerk

Het populistische karakter van de PVV verwachten we op verschillende manieren terug te kunnen zien in het parlementaire gedrag van haar Kamerleden. We veronderstellen dat die vaker populistische retoriek gebruiken dan de Kamerleden van andere fracties, dat de PVV-fractie minder vaak samenwerkt met andere fracties waar het gaat om het indienen van amendementen, en dat de PVV-fractie parlementaire instrumenten als vragen en moties vooral gebruikt om de regering kritisch te bevragen en te controleren.

Om na te gaan of en in welke mate het taalgebruik van de PVV populistische elementen bevat, gebruiken we een bestaande woordenlijst van anti-elitaire termen die populistische partijen vaak in hun programma’s gebruiken.²¹ Dit zijn woorden als ‘bedrog’, ‘corrupt’, of ‘establishment’.²² Figuur 6 toont het aandeel populistische

²¹ Pauwels, ‘Measuring populism’.

²² We nemen expliciet de term ‘referendum’ uit de woordenlijst van Pauwels niet op, omdat dit woord vooral gebruikt zal worden in debatten over het referendum. Dan

woorden in de bijdragen van PVV-Kamerleden aan de plenaire debatten. Ter vergelijking laten we eveneens het gemiddelde aandeel populistische woorden van de andere partijen zien, dat beduidend lager ligt. De populistische retoriek die we kennen van de verkiezingscampagnes van PVV, komt ook tot uitdrukking in de bijdragen van haar Kamerleden aan parlementaire debatten: deze gebruiken populistische bewoordingen ongeveer drie keer zo vaak als de Kamerleden van andere partijen. In de periode dat de PVV het eerste kabinet-Rutte gedoogde, vanaf eind 2010, hanteerden haar Kamerleden deze termen minder vaak dan in de jaren daarvoor. Maar ook na de gedoogperiode zien we dat het gebruik van populistische termen op een (iets) lager niveau blijft hangen, zij het altijd nog duidelijk hoger dan bij de andere partijen. Pas in de laatste jaren zien we weer een toename van populistische woorden in het PVV-taalgebruik. Naast deze specifiek populistische terminologie weten we uit ander onderzoek dat de PVV vaak uit een ander ‘taalregister’ put: zij hanteert vaker grof of volkstaalgebruik. Deze meer volkse stijl zien we meer populisten (zie ook de bijdrage van Henk te Velde in deze bundel).²³

Men kan verwachten dat een populistische partij minder geneigd is in het parlement samen te werken met fracties die in haar optiek de gevestigde orde vertegenwoordigen. Fracties kunnen een motie of amendement van een andere fracties ondertekenen. Dat is formeel niet nodig: ook een motie of amendement met één ondertekenaar kan ingediend worden.²⁴ Het zoeken van medeondertekenaars is een manier om bredere steun voor een motie te zoeken. Voor een partij die het parlement vooral gebruikt als versterker van haar eigen geluid in plaats van een marktplaats om meerderheden te vinden, is het zoeken naar deze steun allicht minder belangrijk. Figuur 7 toont het percentage moties en amendementen die de PVV zonder steun van andere partijen indiende, met ter vergelijking weer het gemiddelde van alle andere partijen. Voor de PVV ligt dit aandeel consistent rond de 75%, terwijl het gemiddelde voor andere partijen veelal ruim onder de 50% lag. Alleen tijdens het eerste kabinet-Rutte

geeft de maat aan of het referendum op de parlementaire agenda heeft gestaan, en niet de populistische retoriek door alle debatten heen.

²³ Koen Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk? Verschillen en overeenkomsten in optreden en discours van twee politici’, in: *Res Publica* 51 (2009), nr.4, 437-466. Maarten van Leeuwen, *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken* (Leiden 2016).

²⁴ Tom Louwerse en Simon Otjes, ‘The impact of parliamentary specialisation on cosponsorship’, in: *The Journal of Legislative Studies* 21 (2015), nr. 4, 476-494.

met de PVV als gedoogpartner, daalde het substantieel tot ongeveer 60%: deze vorm van regeringssamenwerking met CDA en VVD kreeg concreet uitvoering in de Tweede Kamer. Na de val van dit kabinet ging de PVV vooral weer haar eigen weg. We zien hier duidelijk terug dat de partij haar anti-elitaire retoriek koppelt aan minder samenwerking met andere partijen.

We verwachten dat de PVV bij het gebruik van parlementaire instrumenten ook haar eigen weg kiest. Kamerleden hebben verschillende middelen ter beschikking, die grofweg in twee categorieën zijn in te delen.²⁵ Zij kunnen allereerst kiezen voor het beïnvloeden van het beleid door het indienen van moties (waarvan het leeuwendeel beoogt het regeringsbeleid te beïnvloeden), amendementen en wetsvoorstellen. Dat betekent dat een fractie op zoek gaat naar een meerderheid voor – in het geval van amendementen en wetsvoorstellen – uitgewerkte beleidsvoornemens. We kwalificeren dit gedrag als ‘constructief’, omdat een Kamerlid of fractie probeert een bijdrage aan het beleid te leveren. Een alternatieve strategie is om zich toe te leggen op het controleren van de regering, bijvoorbeeld door het stellen van Kamervragen of het aanvragen van (spoed)debatten. Zo kan een fractie politieke aandacht trekken naar onderwerpen die de regering negeert, of waar het kabinetsbeleid faalt. We noemen dit gedrag ‘kritisch’, omdat een Kamerlid dan het kabinet kritiseert. Moties van wantrouwen leveren niet alleen kritiek, maar hebben zelfs als doel om de bewindspersoon of zelfs het hele kabinet weg te sturen. Alhoewel het aantal van dergelijke moties sterk gestegen is in de laatste jaren en de PVV er regelmatig gebruik van heeft gemaakt, betreft het met minder dan 0,1% slechts een zeer klein deel van alle moties. We kijken hier naar het gemiddelde aantal amendementen, moties, wetsvoorstellen, schriftelijke en mondelinge vragen en debataanvragen die de PVV heeft ingediend per fractielid. Om een beeld te krijgen of dit veel of weinig is, vergelijken we het met gemiddelde van de andere Kamerfracties.²⁶ We verwachten dat de PVV als populistische partij de voorkeur heeft voor middelen om kritiek te leveren en minder voor instrumenten om constructief bij te dragen aan de totstandkoming van beleid.

²⁵ Louwerse en Otjes, ‘How Populists Wage Opposition’.

²⁶ Het gemiddeld aantal amendementen, moties of Kamervragen per Kamerlid ligt hoger bij kleine fracties dan bij grote fracties. Ook als we hier in onderstaande analyses rekening mee houden, blijven de gerapporteerde patronen in stand. De verminderde activiteit van de PVV-fractie in meer recente jaren is dus niet alleen toe te schrijven aan de toegenomen aantal fractieleden.

De drie indicatoren van ‘constructief’ gedrag zijn moties, amendementen en wetsvoorstellen. De PVV-Kamerleden dienen bijna altijd veel minder van deze voorstellen in dan de leden van de andere fracties. In de periode 2007-2009 is het aantal moties nog relatief hoog; rond de veertig per jaar per Kamerlid (zie figuur 8). Daarna daalt het aantal sterk: tussen 2010 en 2018 diende een PVV-Kamerlid gemiddeld twintig moties per jaar in. Dit is minder dan wat de gemiddelde fractie indient: in de periode 2007-2010 ligt de PVV-score nog dicht bij het gemiddelde van de andere fracties (in 2008 dient de fractie van Wilders zelfs meer moties per Kamerlid in dan de gemiddelde fractie), maar daarna is het niveau structureel lager. De PVV is in vergelijking met de andere fracties wel een fervent indiener van moties van wantrouwen. Gemiddeld dient de fractie drie moties van wantrouwen per jaar in. Alleen in 2011 deed zij dit niet, vanwege het gedoogakkoord dat het eerste kabinet-Rutte mogelijk maakte. In totaal diende PVV-fractie elf keer een motie van wantrouwen in tegen het hele kabinet in. Alhoewel zij veel vaker overgaat tot een motie van wantrouwen dan andere fracties, gaat het maar om een miniem deel van alle moties die zij indient. Ook als het gaat om het indienen van amendementen, blijft de PVV ver achter bij andere fracties (zie figuur 9). Initiatiefwetsvoorstellen van Kamerleden komen weinig voor, noch van PVV’ers, noch van anderen. Gemiddeld dient ongeveer één op de vijf PVV-Kamerleden gedurende een jaar een wetsvoorstel in (geen figuur). Dat komt neer op elf wetsvoorstellen in de hele periode. Al met al is de PVV-fractie veel minder dan andere fracties geneigd om een meerderheid te zoeken voor haar beleidsvoorstellen.

Voor de ‘kritische’ opstelling kijken we naar drie middelen: mondelinge Kamervragen (in het vragenuur), schriftelijke Kamervragen en debataanvragen. Het is belangrijk om op te merken dat het aantal mondelinge Kamervragen dat een partij kan stellen afhankelijk is van de Kamervoorzitter: deze oordeelt welke Kamervragen al dan niet doorgaan. Zij hanteert hierbij haar eigen criteria.²⁷ We kunnen niet achter de deur van de Voorzitterskamer kijken en onderzoeken daarom uitsluitend de gehonoreerde Kamervragen. De meerderheid van de aanvragen voor een mondelinge vraag laat zij, vanwege de tijdsdruk, niet toe. Als we kijken naar het gemiddeld aantal mondelinge vragen (figuur 10) is er voor de PVV duidelijk een onderscheid tussen de jaren tot 2010

²⁷ J. de Vries, ‘Kamervoorzitter maakt selectiecriteria vragenuur openbaar’, in: *de Volkskrant*, 29 februari 2016.

en de periode daarna. In het eerste tijdvak komt een PVV-Kamerlid ongeveer twee keer per jaar aan het woord in het vragenuur. Bij de andere fracties is dat een keer per jaar. Daarna daalt het aantal mondelinge vragen van de PVV; terwijl dat voor de andere fracties juist toeneemt. Sinds 2010 zijn de PVV'ers structureel minder aan het woord in het vragenuur dan de leden van de andere fracties. Voor schriftelijke vragen zien we eenzelfde patroon: een bovengemiddeld aantal vragen van PVV-Kamerleden in de periode tot 2010, daarna een scherpe daling tot onder het gemiddelde van de andere fracties (zie figuur 11). Ten slotte kunnen fracties debatten (en interpellaties) aanvragen tijdens de regeling van werkzaamheden van de Tweede Kamer (figuur 12). We analyseren hier de analyse van een steekproef van iets meer dan 20% van de verslagen van de 'regelingen van werkzaamheden'.²⁸ De PVV-Kamerleden maken gemiddeld bijna altijd meer gebruik van de mogelijkheid om debatten aan te vragen dan de leden van de andere fracties.. Een uitzondering is zoals wel vaker de periode 2010-2012, toen de PVV het eerste kabinet-Rutte gedoogde. Met name tijdens het tweede kabinet-Rutte nam het aantal debataanvragen weer sterk toe. Dat geldt overigens ook voor de andere fracties. Resumerend: waar het gaat om de middelen om kritiek te leveren op het kabinet zien we bij de PVV-fractie een verschuiving in de voorkeur. Gedurende het vierde kabinet-Balkenende legden Wilders en zijn fractiegenoten zich toe op het stellen van Kamervragen. Toen de PVV het eerste kabinet-Rutte gedoogde, nam het aantal Kamervragen af. Sindsdien ligt de nadruk van de PVV-fractie niet meer op het stellen van Kamervragen, maar op het aanvragen van Kamerdebatten.

Conclusie

In deze bijdrage stond de opstelling van de PVV in de Tweede Kamer centraal. De hoofdvraag hierbij was in hoeverre populisme, nativisme en autoritarisme zichtbaar waren in het stemgedrag van deze partij. Uit de analyse van de stemmingen in de Tweede Kamer blijkt dat de PVV eerst en vooral een rechtse partij is, zeker wat betreft

²⁸ Otjes, ““No politics in the agenda-setting meeting””. Hij heeft een steekproef getrokken van 431 regelingen van werkzaamheden uit de in totaal 2054 regelingen (met 1760 agendavoorstellen) in de periode 1998-2017. Wij beperken ons hier tot de periode 2007-2017 en tot voorstellen voor interpellaties, meerderheids- of dertigleden-debatten. De gerapporteerde cijfers zijn gecorrigeerd voor het feit dat we slechts data van een steekproef hebben. Deze geven dus (een schatting van) het totaal aantal debataanvragen per Kamerlid.

een onderwerp als immigratie. Aangaande immigratie en veiligheid stemde ze vaak hetzelfde als de VVD, terwijl ze ten aanzien van Europese samenwerking ongeveer even vaak samen met de VVD stemde als met de SP. Wat betreft enkele andere onderwerpen wijkt de PVV echter af van de andere rechtse partijen. Als het gaat om zorg en pensioenen stemt de PVV relatief vaak met de SP mee; met name sinds 2012, toen beide partijen zich samen verzetten tegen de hervormingen en bezuinigingen van het tweede kabinet-Rutte.

De PVV bezigt meer dan andere partijen populistische taal, ook in de Tweede Kamer. Ze is minder geneigd dan andere partijen om samen te werken om parlementaire meerderheden te zoeken. De fractie van Wilders maakt minder gebruik van ‘constructieve’ middelen om het beleid te beïnvloeden, zoals initiatiefwetten, amendementen en moties. Waar het gaat om middelen om kritiek te uiten op het kabinet zien we in de periode 2007 tot 2018 een verschuiving van Kamervragen naar debataanvragen.

De parlementaire opstelling van de PVV wordt dus duidelijk gevormd door haar radicaal-rechts populistische profiel. De partij stemt vooral rechts, maar aangaande zorg, pensioenen en Europa is er ook een gelijkenis met de linkse, eurosceptische, populistische koers van de SP zichtbaar.

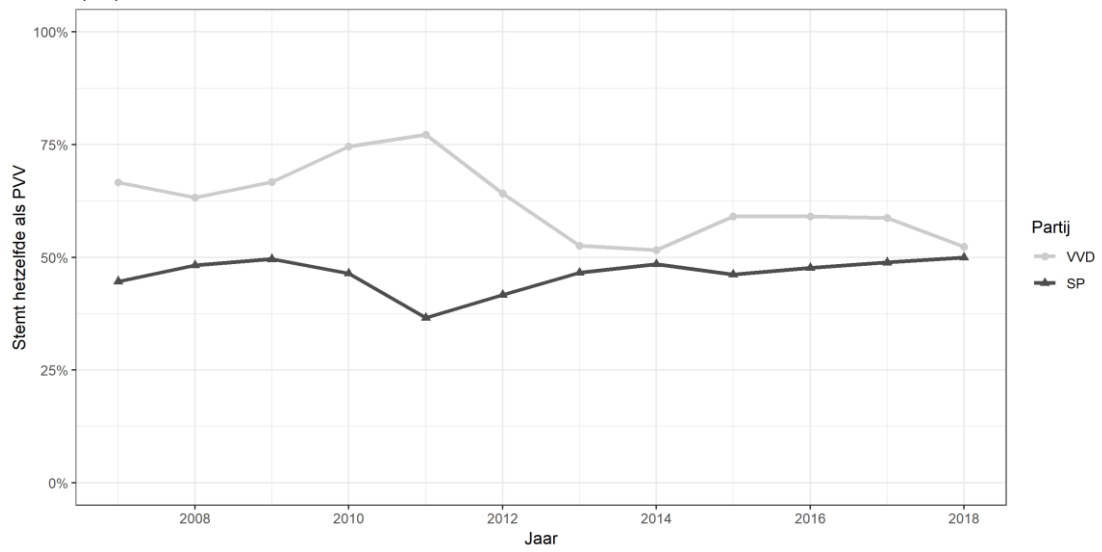
Ook opvallend is de breuk in het parlementaire gedrag als gevolg van de steun van de PVV aan het eerste kabinet-Rutte. Het gedoogakkoord matigde het gedrag van de PVV in veel opzichten. Uit eerder onderzoek blijkt dat de partij zich in deze samenwerking sterk liet leiden door wat er wel en niet in het gedoogakkoord was opgenomen: ten aanzien van onderwerpen die daarbuiten vielen stelde zij zich juist extremer op.²⁹ We zien echter een matiging in alle beleidsdomeinen: tijdens het eerste kabinet-Rutte ging de PVV meer met de VVD (en het CDA) meestemmen. Dat nam daarna weer sterk af. Zeker wat betreft zorg en pensioenen werd een programmatische verwantschap met de SP zichtbaar en daarmee de afstand tot de VVD groter. Ten tijde van het eerste kabinet-Rutte matigde de PVV ook haar populistische retoriek in de Kamer. De partij steunde het kabinet en schilderde het in debatbijdragen minder vaak af als een corrupte club die het volk bedriegt. Ook isoleerde zij zich minder van andere partijen en koos vaker voor samenwerking: de politieke samenwerking tussen VVD,

²⁹ Otjes en Louwse ‘Een bijzonder meerderheidskabinet?’; en Louwse en Otjes, *Loyaal maar met een scherpe rand*.

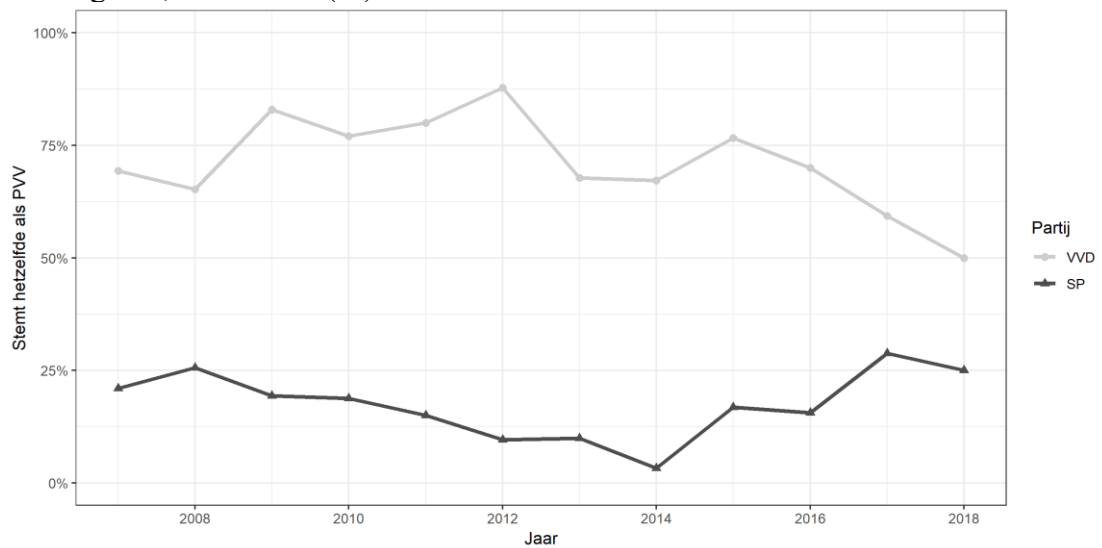
CDA en PVV uitte zich in gezamenlijke voorstellen in de Tweede Kamer. De populistische retoriek en de afkeer van samenwerking keerden na de val van het eerste kabinet-Rutte terug. Maar voor het gebruik van parlementaire middelen zien we een opvallende verschuiving. Onder het vierde kabinet-Balkenende egde partij zich toe op het stellen van mondelinge en schriftelijke Kamervragen. Ook diende ze in deze periode relatief vaak initiatiefwetten en moties in. Toen de PVV het eerste kabinet-Rutte steunde stelde ze minder vragen en diende ze minder moties en wetsvoorstellen in, hetgeen niet ongebruikelijk is voor een partij die (in dit geval deels) aan het regeringsbeleid is gebonden. Sindsdien blijft het aantal Kamervragen, moties en wetsvoorstellen echter achter bij de rest van de Kamer. In plaats daarvan koos de PVV voor een middel dat meer publiciteit kan genereren: het aanvragen van dertigleden-debatten in de plenaire zaal van de Tweede Kamer. De partij lijkt meer gefocust op het krijgen van media-aandacht, dan op het direct beïnvloeden van beleid.

Al met al toont de PVV dat zij het parlement vooral ziet als een arena om de verschillen met de regering uit te meten en te benadrukken in het debat. De partij richt zich niet op het indienen van constructieve beleidsvoorstellen, zoals amendementen, of het stellen van een hoop gedetailleerde Kamervragen. De partij van Wilders was en is een partij die ook in de Tweede Kamer het protest tegen de zittende macht tot norm verheft.

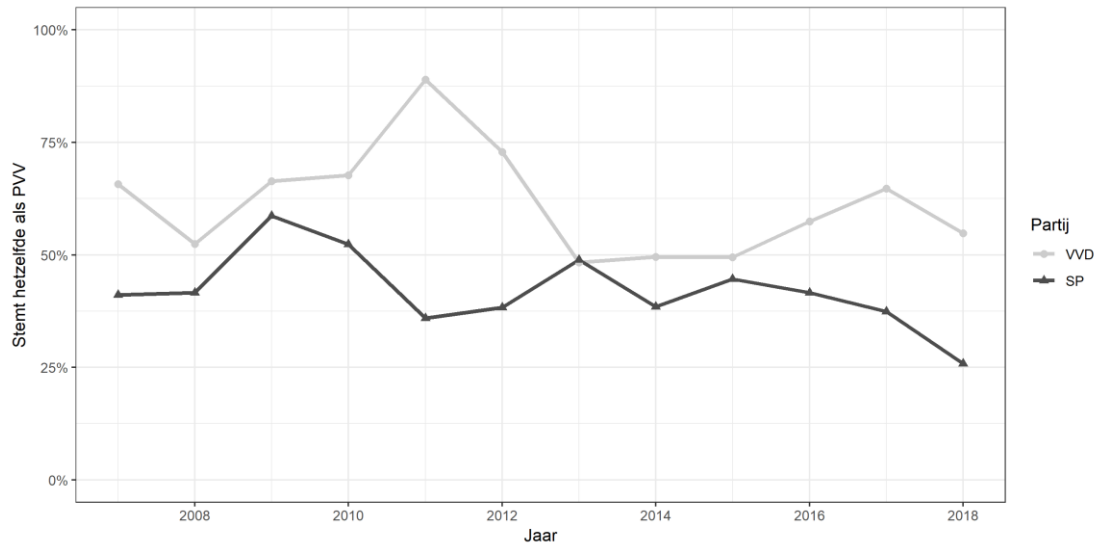
Figuur 1. Overeenkomsten in het stemgedrag van PVV, SP en VVD, algemeen, 2007-2018 (%)



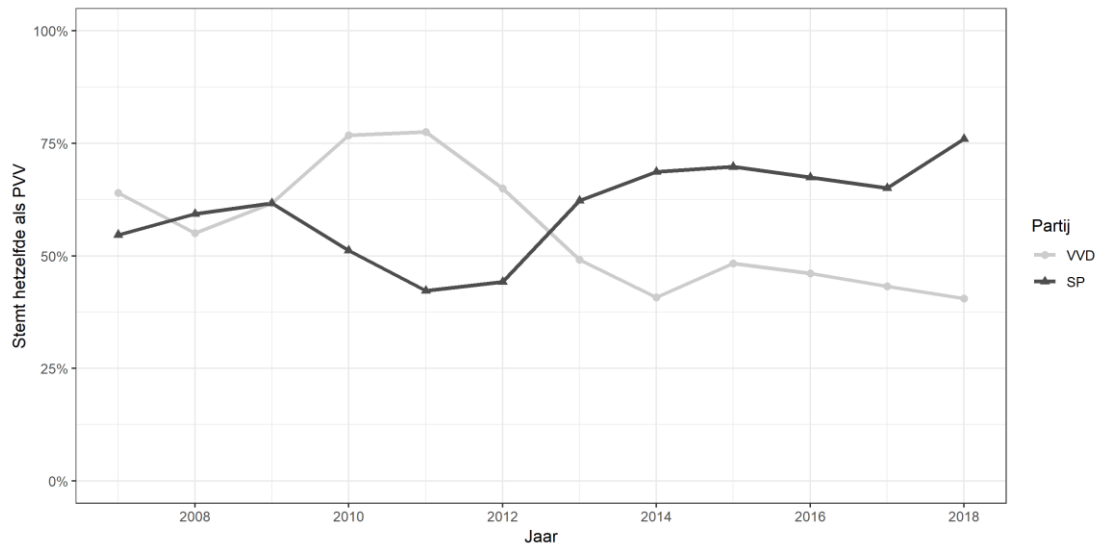
Figuur 2. Overeenkomsten in het stemgedrag van PVV, SP en VVD m.b.t. migratie en integratie, 2007-2018 (%)



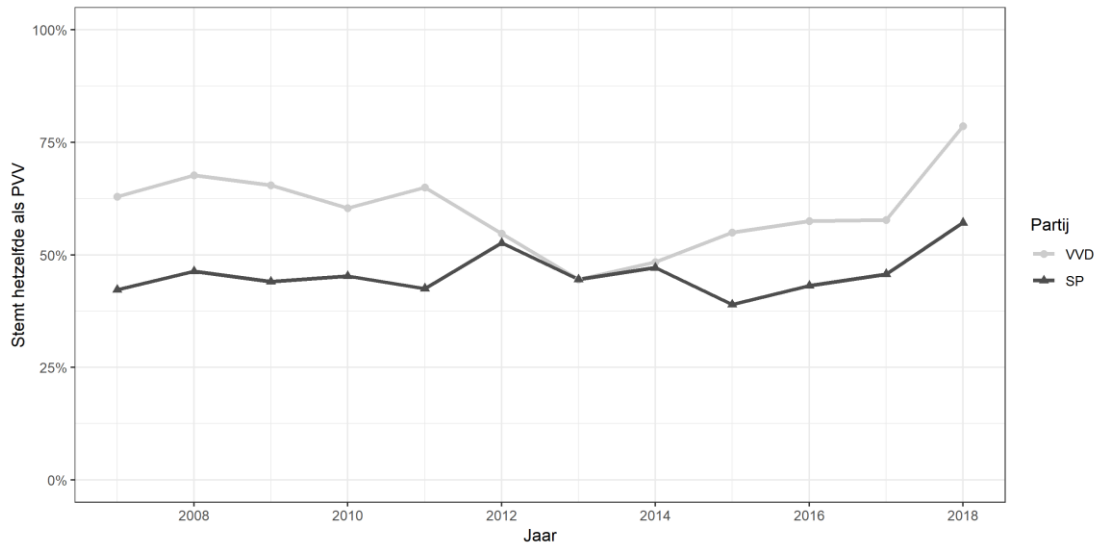
Figuur 3. Overeenkomsten in het stemgedrag van PVV, SP en VVD m.b.t. openbare orde en veiligheid, 2007-2018 (%)



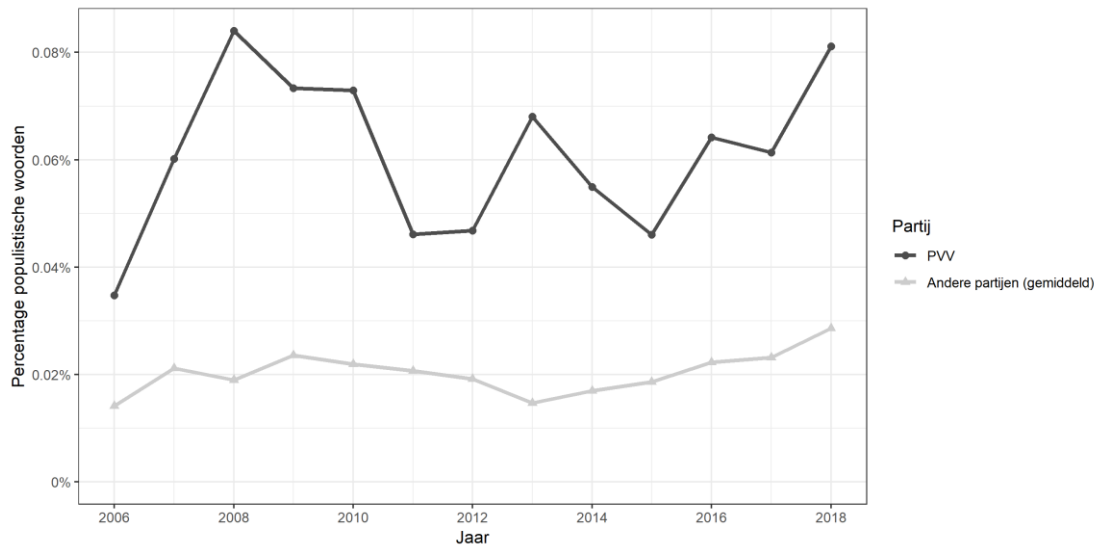
Figuur 4. Overeenkomsten in het stemgedrag van PVV, SP en VVD m.b.t. zorg en pensioenen, 2007-2018 (%)



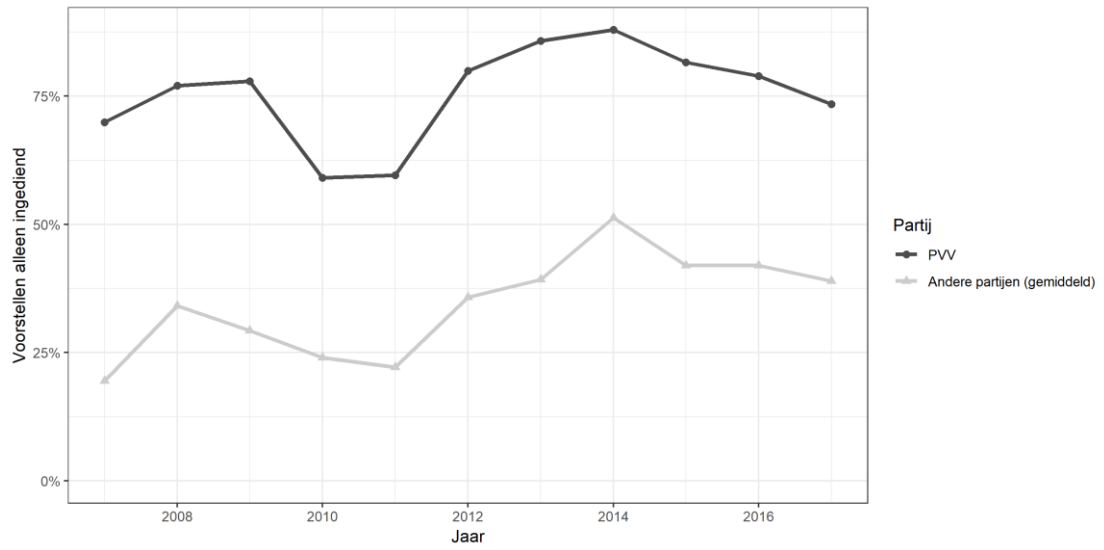
Figuur 5. Overeenkomsten in het stemgedrag van PVV, SP en VVD m.b.t. Europese zaken, 2007-2018 (%)



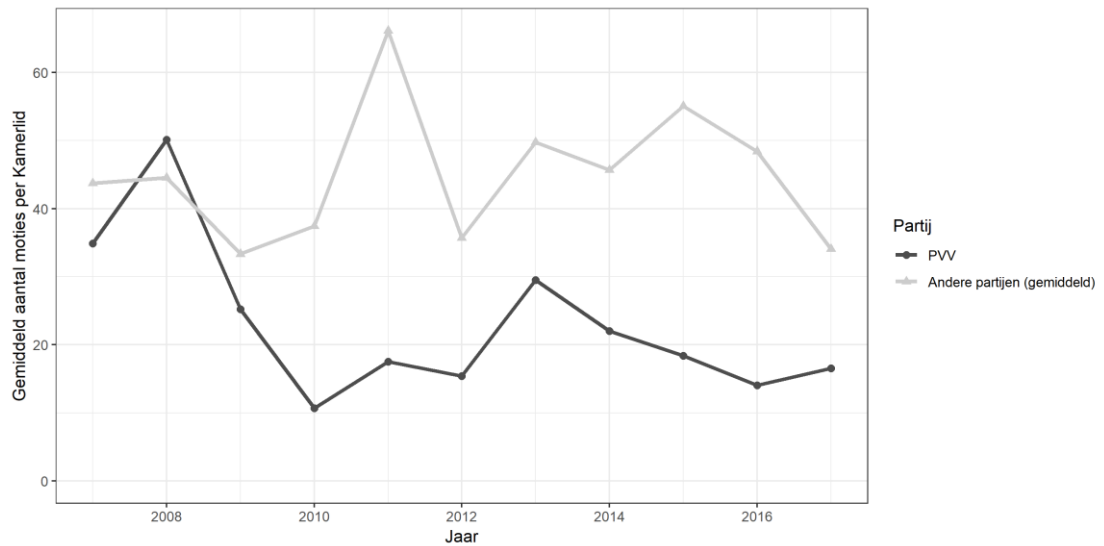
Figuur 6. Aandeel populistische woorden in bijdragen van PVV-Tweede Kamerleden aan plenaire Kamerdebatten, 2006-2018 (%)



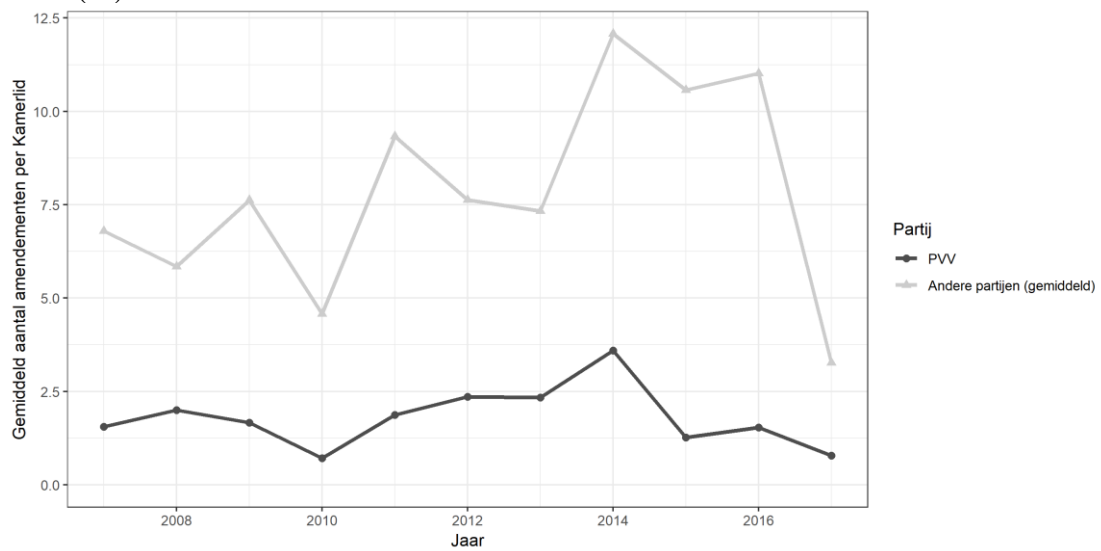
Figuur 7. Moties en amendementen alleen door de PVV-fractie ingediend, 2007-2017 (%)



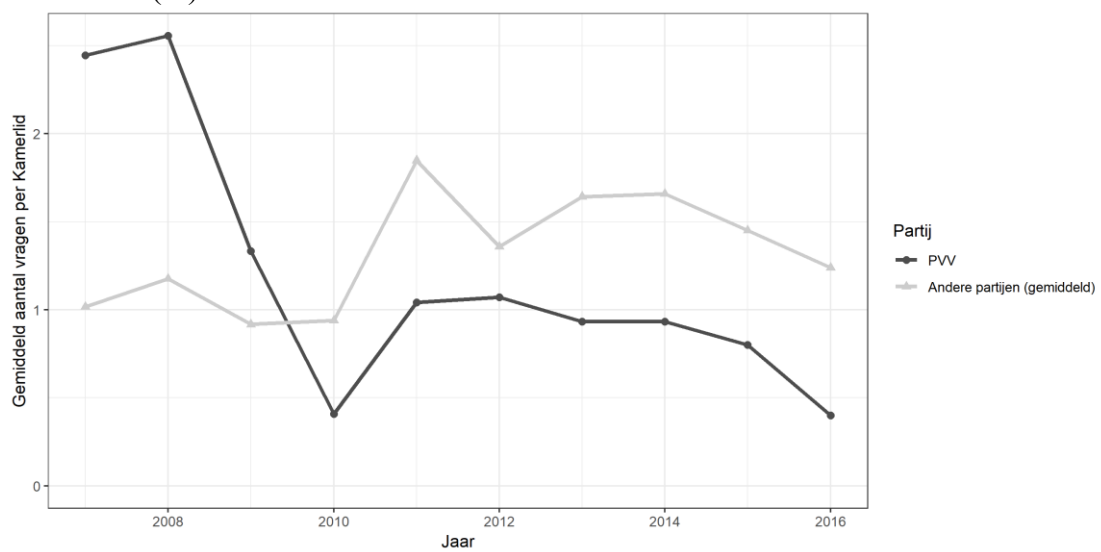
Figuur 8. Gemiddeld aantal ingediende moties per Tweede Kamerlid, 2007-2017 (%)



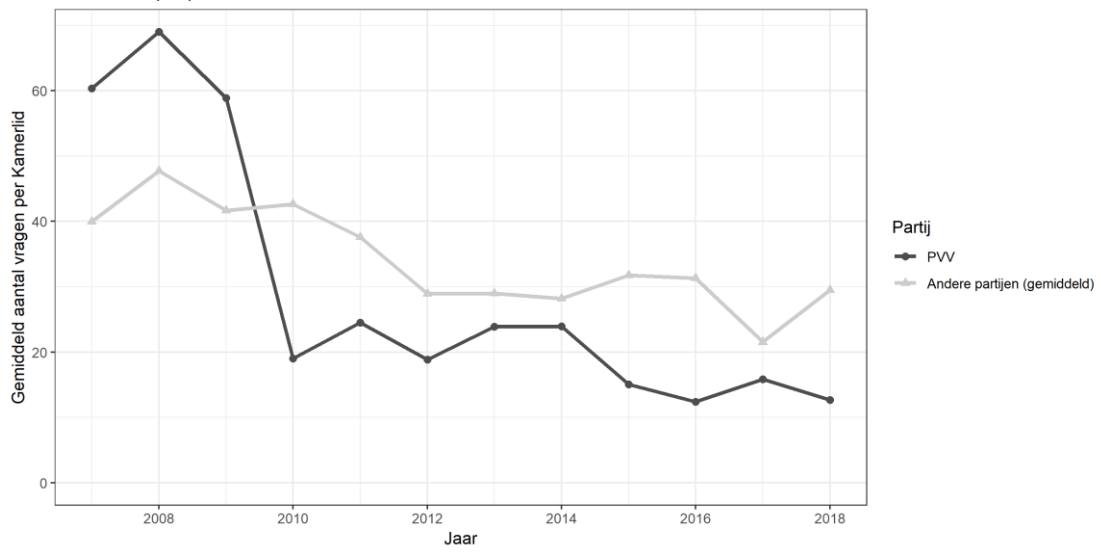
Figuur 9. Gemiddeld aantal ingediende amendementen per Tweede Kamerlid, 2007-2017 (%)



Figuur 10. Gemiddeld aantal gestelde mondelinge vragen per Tweede Kamerlid, 2007-2016 (%)



Figuur 11. Gemiddeld aantal ingediende schriftelijke vragen per Tweede Kamerlid, 2007-2018 (%)



Figuur 12. Gemiddeld aantal aangevraagde debatten en interpellaties per Tweede Kamerlid, 2007-2016 (%)

